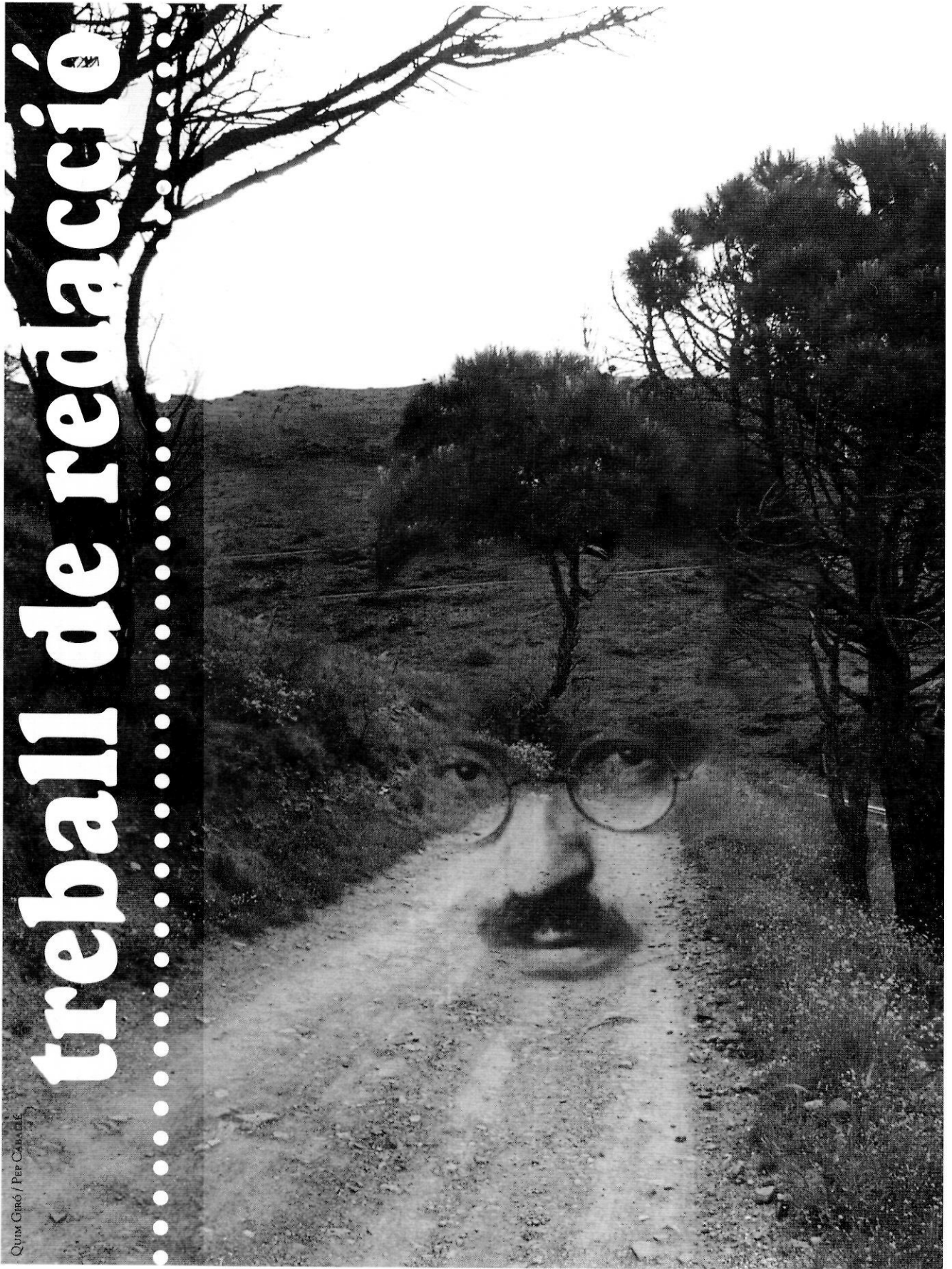

treball de redacció

QUIM GRÓ / PEP CADELLÉ

El camí que seguien habitualment els fugitius entre Cervera i Portbou. Benjamin no el va utilitzar.

L'arribada del filòsof Walter Benjamin a Portbou va estar envoltada d'un misteri absolut. Com també ho va estar la seva mort, atapeïda de contrasentits, d'absurds, de paradoxes. En aquells anys de pedra ningú sabia que es tractava del precursor dels moviments estètics dels seixanta. D'un autèntic home orquestra, d'un intel·lectual polifacètic que, amb setanta anys d'anticipació, va predir l'adulteració del missatge comunista i aquest estat actual on ja no li ha cap creença de futur i confiança inherent en l'home. Va ser el precursor del trencament dels artistes pop, de l'art per les masses que pregonava un iconoclasta Warhol. Què li va passar a aquell desconegut? S'han dit moltes coses. La versió acceptada és la del suïcidi, però no tothom que va viure aquella època és del mateix parer. Alguns parlen obertament d'assassinat, una mort violenta en la qual es barreja la Gestapo, l'espionatge, la cruel política nazi i uns mil·ligrams necessaris per forjar a la coctelera de la memòria col·lectiva i de les elucubracions, el mite, la llegenda. Les darreres hores de Benjamin continuen sent un misteri.

La memòria de l'oblidat: les darreres hores de Benjamin

Quatre persones a la frontera

Portbou, vint-i-sis de setembre de 1940, un petit grup de quatre persones arriba a la vila fronterera. Vénen de travessar les muntanyes de les Alberes seguint rutes ancestrals que només coneixen els contrabandistes, els primers maquis i els guies de les organitzacions clandestines que ajuden a fugir els perseguits de la barbàrie nazi. Aquests pròfugs han pogut escapar-se de la vigilància de les tropes franquistes i de les perilloses *gardes mobiles* del règim col·laboracionista de Vichy, unes patrulles itinerants més cruels que la mateixa Gestapo i que, una mica robòticament una mica a l'atzar, recorren el territori comprès entre allò que després serà la Costa Vermella i el coll de Banyuls.

Text
MOISÈS DE PABLO

Fotografies
QUIM GIRÓ

Els alemanys tenen la meitat de l'Estat francès ocupat i l'altra meitat és només un pedaç, una escadussera titella política que no té cap control sobre les seves pròpies fronteres. Els camps d'internament i les depuracions s'han estès pel continent com una immensa taca negra de terror i vergonya i la Guerra Mundial sembla decantada del costat nazi, amb una Anglaterra bombardejada, humiliada i aïllada.

La Wermacht va a vegades a Portbou des de Cervera, el municipi rossellonès veí que ocupen els nazis, amb els seus Mercedes descapotables, les seves botes altes i les seves caçadores de couro llampant. Per a ells no hi ha cap mena de control de documents o de trava administrativa. Portes obertes i camaraderia per als conqueridors invencibles que fan turisme. Compren a bon preu una mica de tot, des del record més recurrent –la típica postal– a productes de primera necessitat. Prenen una copa, canten. Passegen. Venen algun objecte de valor robat o requisat a algun comerciant ben murri que es desplaça des de Barcelona per tal de fer el seu agost. Saben que se'ls tem i els agrada aquesta sensació de superioritat.

Encara avui en dia alguns dels portbouencs que eren infants llavors recorden els oficials altius, els soldats empolainats i indolents amb el vermut a la mà amb més por que no pas respecte. Tothom sabia què feien al país veí. Tothom tenia algun familiar a l'altre costat que havia escapat de Franco i que vivia sota la psicosi del règim de Berlín i dels seus aliats. Els nens temien perquè en ells es reflectien, exagerades per la infància i la seva imaginació farcida de temors irracionals, les pors i les temences dels seus pares. En aquells dies les idees *equivocades*, una manera diferent de veure les coses, una opinió a destemps podia significar una mortalla o, com a mínim, una reclusió i un feixuc problema administratiu.

Viacrucis personal

El viatge des de Banyuls ha durat nou hores. Nou interminables hores. Benjamin, de quaranta-vuit anys, arriba cansat, gairebé extenuat. Viaja amb Lisa Fittko, una alemanya que fa de guia, tot i que feia aquest viatge per primer cop. Lisa és la dona d'un holandès compromès amb la política que Walter ha conegut en un camp d'internament a l'Estat francès, quan la psicosi bèl·lica provoca que els refugiats germànics contraris a Hitler menors de 50 anys passin pel trauma de veure com el país que els acull els tanqui com a mesura «preventiva». Els altres dos acompanyants són una incorporació de darrera hora, Henny Gurland, una altra fugitiva vinguda de Marsella, i el seu fill, José, de setze anys. Però Benjamin fa temps que fuig. Primer de l'Alemanya nazi, després de la societat que l'envolta i, més tard, d'ell mateix. Hagués pogut marxar als Estats Units quan els pànzers avançaven victoriosos sobre París. Però no ho va fer. Per què? Indecisió, por, fatalisme hebreu? És possible. Mai li havia agradat aquell país llunyà amb un idioma estrany i una cultura d'al·luvió que li era del tot incomprendible. Era massa eurocèntric, massa judeoalemany per creure en el paradís americà. Tampoc va acceptar altres solucions intermèdies com l'estada a Londres o el trasllat a Palestina.

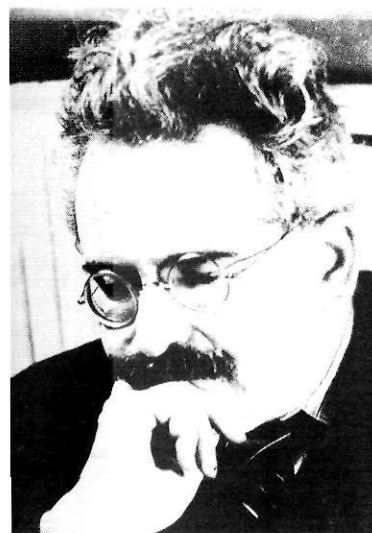
Aquella no-fugida va acabar amb el seu internament en un camp per a pròfugs alemanys. *Camps especials*, com els anomenava impudicament l'argot polític francès. Una paradoxa més dins una dreuera inacabable. Un indret improvisat on ni tan sols disposaven d'instal·lacions higièniques mínimes i la dieta es reduïa a un únic aliment, el paté de foie amb pa. Sempre foie gras amb pa. Afortunadament, no va haver d'enfrontar-se amb la sagnant tragèdia que va viure, uns anys més tard, l'italià Primo Levi. D'aquells tres mesos va aprendre que la misèria és fàcil de portar quan no hi ha cap més opció, que el cervell funciona més ràpid i que l'única cosa que resta és la solidaritat de tots els que es troben en les mateixes condicions. La germanor dels que, per tota actitud de protesta silenciosa, aconsegueixen tirar endavant una petita biblioteca, unes hores de classe a canvi de cigarretes –la moneda oficial, unes lectures i l'enlluernador projecte irrealitzat, però no per això menys engrescador, de fer una revista cultural en un lloc tan poc predisposat per a la reflexió com aquell. La cultura com a únic baluard davant la injustícia, la barbàrie. Quelcom premonitori. Per fi, quan és alliberat, se'n va a Marsella on espera prendre un vaixell en direcció al nord d'Àfrica, cap a Lisboa... qui sap on. Tampoc se'n surt. Li falta un visat i, com molts d'altres en les seves mateixes condicions, marxa més al sud, cap a la frontera espanyola. El seu objectiu és ara Barcelona. Es fa amb un salconduit nord-americà i espera que a Portbou les autoritats franquistes respectin el paper totalment legal d'un país neutral i que el deixin arribar a Barcelona, més tard a Portugal. Més endavant qui sap on.

No pot amb la seva ànima. Té problemes de cor i fa anys que combat la seva malaltia amb morfina, de la qual s'ha fet addicte. Una droga que va experimentar anys abans a Mallorca, on va escriure el seu assaig *Haxís* (1930), sobre els efectes d'aquest al·lucinogen i que no deixa d'estudiar en d'altres ocasions (a Marsella escriu el seu *Haschisch à Marseille*, més de vint anys abans que les bogeries de la generació *beat* encapçalada per Barroughs i Kerouac faci de les seves). Fittko torna a Banyuls, però els tres fugitius han estat ben alligonats per la resistència i saben el que han de fer. Primer de tot cerquen dispesa. La troben a la Fonda de França, on hi ha actualment el bar Internacional, al carrer del Mar, al costat de la Rambla. Després marxen a l'Aduanilla, el petit edifici blanquinós que s'alça damunt el poble i on es realitzen els tràmits duaners. L'indret és al bell mig del camí que fa inesperades giragonses: la carretera de França. Cal que s'hi presentin. Només és un formulisme burocràtic. Hi ha més gent que espera en els bancs de fusta. Cares rígides i poques paraules. Esguards crispats. Potser també nens que adopten per imitació de primat intel·ligent l'actitud adusta dels seus progenitors. Nens que presagien en el seu món tan sensitiu i particular un futur massa negre. Gent que fa de la seva desesperació un arma per tirar endavant.

Tot ha d'estar en regla, però els desitjos i les exigències de Hitler mai no es poden predir. La legislació alemanya canvia constantment i aquest home de contorns marcadament jueus, d'ulls petits, intel·ligents i brillants, de cara rodona i aspecte cansat, refinat, de bigoti blanc i barret, fa uns mesos que no és un ciutadà més del país de l'àliga impe-

Panoràmica de Portbou des de l'«Aduanilla».

Walter Benjamin.

rial i l'esvàstica. Els jueus, els comunistes, els socialistes, els homosexuals, els sediciosos en general, són declarats apàtrides pel Ministeri d'Afers Estrangers, per la Willhemstrasse. Homes sense nacionalitat. I Benjamin és tot allò que els nazis voldrien esborrar d'un cop de ploma: és semita, marxista estalinista convençut i lliurepensador. El seu nom figura en les llistes de la gent que ha perdut de cop una identitat, un referent, un país, una història de centenars d'anys i que ara pertany a un passat proper que mai ha existit.

Uns dies abans les autoritats franquistes haguessin transgirit amb aquest fet, però ara els requisits s'han modificat. Des que Ribbentrop ha visitat Serrano Súñer, les condicions de pas s'han endurit. I ara el salconduit nord-americà no serveix per algú que no té identitat, que no té història personal. Que és un miratge absurd. Se l'informa que té vint-i-quatre hores per abandonar el territori de l'Estat espanyol i tornar a França. I ell sap que això ja no és possible, que no hi ha cap tornada enrere prou factible. Tres hores després, en tornar a la Fonda de Francia, el paisatge que contempla és tant o més trist que la seva mateixa situació personal. No veu una de les badies més belles de la Costa Brava. Un indret arrezerat com un microcosmos minúscul. Portbou és l'ombra malbaratada d'un poble, una extensió eixorca de ruïnes que durant anys ha estat matxucada a consciència pels avions italians de Mussolini vinguts de Palma i per la flota franquista, en especial pel tristament recordat *Canarias*. S'ha netejat la runa dels carrers i aquestes línies simètriques fan un efecte estrany, irreal, sense murs i façanes que les limitin. És un paisatge més proper al Mar de la Tranquil·litat de la lluna que no pas a una comunitat habitada. La població s'ha reduït molt. Amb prou feines hi ha un miler d'habitants i els guerrers franquistes, la IV de Navarra, romanen al territori, vigilant suposats enemics o suposats amics des del seu quarter del Poble Sec.

El dia següent, l'intel·lectual alemany d'origen jueu és trobat mort a la seva habitació.

Les proves del suïcidi

Walter Benjamin es va suïcidar. Aquesta és la tesi més defensada pels estudiosos i la que pregona el llibre *Para Walter Benjamin* (1991), un recull d'assajos sobre l'estudiós germànic editat pel Col·lectiu d'Intel·lectuals Alemanyans Independents (AsKI) com a homenatge al pensador. La mateixa associació que va cofinançar el monument situat al costat del cementiri. Quines són les proves en què es basen per afirmar aquest final?

Hi ha diferents versions. La més directa és la d'una de les implicades en aquesta història, la mateixa Henny Gurland. Segons va explicar al seu germà, Benjamin va cridar-la a la seva habitació. Eren les set del matí del 27 de setembre de 1940. Li va dir que havia pres morfina la nit anterior i que presentés el seu lamentable estat físic com una malaltia (*Para Walter Benjamin*, pàg. 110, art. de Scheurmann, Ingrid). També va comunicar-li que fes desaparèixer tots els documents que els poguessin comprometre. En aquest fet trobarem un dels punts foscos que comentarem més endavant. Lissa Fittko comparteix la mateixa opinió que Gurland. Un altre testimoni és el de Jean Selz, un escriptor francès amic de Benjamin que va fer-li de traductor en alguna ocasió. Aquest afirma en una entrevista concedida al director de cinema Manuel Cussó-Ferrer que «no té cap mena de dubte que s'havia suïcidat», i per a sostenir aquesta afirmació exposa allò explicat per carta per un altre pròfug, Arthur Koestler, on diu que l'escriptor de *L'obra d'art a l'època de la seva reproductibilitat tècnica* (1936) «Llevaba consigo treinta tabletas de un preparado de morfina, que tenía pensado tomar en caso que le hiciesen prisionero (...) me dijo que bastaba para matar a un caballo, y me dio la mitad, para estar preparado para cualquier evento» (op. cit., pàg. 71-72). La naturalesa, físicament dèbil de Benjamin, és prou evident, tant com el seu terror manifest al dolor físic. Però és que, a més a més, hi ha un altre aspecte que

A la dreta, l'antiga «Fonda de Francia», on es va hostatjar Benjamin.

L'«Aduanilla» on es feien els tràmits administratius de frontera.

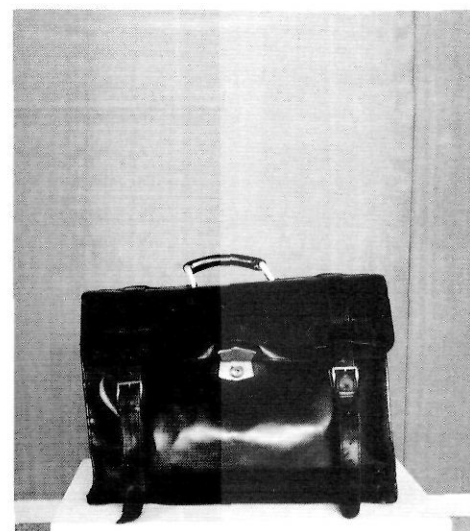
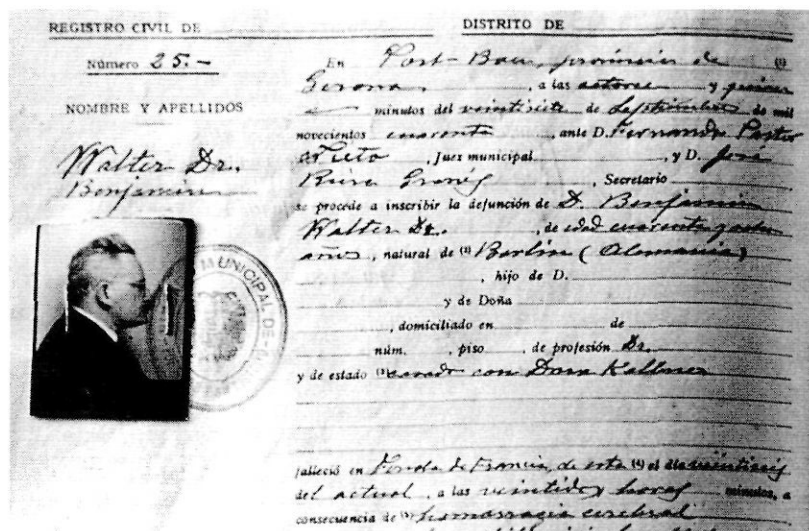
cal tenir en compte. El suïcidi va ser un element que va planar sempre a la seva vida. Un afegit mai volgut ni desitjat, però inevitable. Ja davant de l'horror de la Primera Guerra Mundial, el creador va patir l'experiència tràgica del suïcidi del seu gran amic, Heinle. El jove i prometedor escriptor es va treure la vida acompanyat de la seva dona. No volien assistir a la tragèdia que dessagnava el continent. Aquest fet va colpir tant el nostre home que va simular una crisi nerviosa per eludir l'allistament i va fugir a Suïssa. Les poesies que dirigia a l'amic mort per tranquil·litzar el seu esperit van ser una constant d'aquesta època. Unes experiències que tornaria a reviuire amb el suïcidi d'amics i coneguts que, atemorits per la invasió nazi, no van saber afrontar de cap altra forma els esdeveniments.

Errors flagrants, paradoxes o indicis d'assassinat?

Però els contrasentits comencen quan es fa un cop d'ull a la versió oficial. No s'aguanta per enlloc. Al registre civil de l'ajuntament (número 25, tom 26, any 1940) l'intel·lectual apareix com a mort a les 22 hores del 26 de setembre. La causa de la defunció: «hemorragia cerebral». La guia d'aquell grup de profugos ha jurat i perjurat mil vegades que van arribar a la població fronterera la tarda del 26. I que l'endemà, i un cop ella havia marxat, va ser quan Benjamin va finir la seva vida. Naturalment, no podia morir a Portbou abans d'arribar-hi. Les dates no es corresponen. I pel que respecta a l'hemorràgia cerebral com a causa de la defunció, què hi ha, doncs, de la presència de morfina en el cos del finat? No es va fer cap anàlisi acurada del cos? Fins i tot quan un metge, tot intentant salvar-lo, li va practicar una sagnia davant la negativa del moribund a deixar-se fer un rentat gàstric? Per què no es va fer? Un altre punt negre són les possessions materials de Benjamin. Allò que li van trobar. La llista diu: «una cartera de piel como las que emplean los hombres de negocios, un reloj de caballero, una

pipa, seis fotografías, una radiografía, unas gafas, diversas cartas, revistas y algunos que otros papeles cuyo contenido se desconoce, así como también algo de dinero, del que quedan ahora 273 pesetas tras descontar los gastos ocasionados» (Carta de la Dirección General de Seguridad, Figueres, 30/10/1940). Hi manca el manuscrit, un manuscrit que l'apàtrida protegia constantment al llarg de la seva fugida i que semblava haver-se volatilitzat de cop. L'esforç de tants anys. L'aparició de les memòries de Lisa Fittko, el 1980, van aclarir en part aquest dubte. L'atemorida Henny Gurland sembla que va rebre instruccions de Benjamin per fer desaparèixer les cartes que duia i que la dona, potser, va fer el mateix amb el manuscrit. Però aquest fet roman en el terreny de les elucubracions. Com també succeeix amb la mateixa cartera que, de tant en tant, algú assegura que ha vist, oblidada en un dels jutjats de la capital altempordanesa com un més dels fantasmes del passat que es neguen a desaparèixer.

Un element afegit és la sèrie d'errors del registre de defuncions número III de la parròquia de Santa Maria. El capellà del poble, Andreu Freixes, o va equivocar-se de mig a mig o va aconseguir una conversió *in extremis* digna del mateix Sant Joan Baptista. Al registre de la mort de W. B., s'hi pot llegir «*habiendo recibido la Extr. Unción. Al día siguiente se le dio sepultura eclesiástica*». La sorpresa és majúscula. Tot un intel·lectual d'esquerres, comunista convençut, divorciat, jueu i que amb prou feines podia suportar la religiositat extremista dels hebreus radicals, dels seus germans de raça, havia d'acceptar el ritu catòlic quan era a punt de morir? No sembla factible. Per si això no fos prou, Benjamin va ser enterrat al nínxol número I del nou cementiri catòlic, que en la numeració antiga equival al 563. Malgrat que hi havia —i encara hi ha, tot i que malmenat per la deixadesa i l'abandonament— un cementiri laic on s'hagués pogut encabir. No deuen haver-hi gaires casos a la història d'un fet tan estrany. Allò que sembla més versemblant és que el bo de mossèn Freixes, sigui per consideració davant Gurland, o per simple

Inscripció de la defunció de Benjamin en el Registre Civil de Portbou.

El maletí de Benjamin en el film *L'última frontera*.

pràctica de l'ofici, considerés que Benjamin era un de tants. Un de tants dels que morien en intentar trobar el seu paradís particular a l'altra banda de la frontera. I que aquest sol fet ja era prou important perquè tingués un enterrament «digne». Cal recordar que només els *rojos*, els desviats i els animals mereixien ser enterrats lluny de terra sagrada.

«El van matar»

No tothom pot o vol compartir la versió oficial. I a mesura que s'aprofundeix en les opinions dels supervivents de la Guerra Civil, t'adones que aquests són els que menys s'ho creuen. Potser per la distància que dona l'edat o per les experiències viscudes. Un d'aquests és Simó Granollers, un llançanenc de 79 anys que al 1940 era cambrer al restaurant de l'estació de ferrocarril, a Portbou, on ha passat tota una vida. Hi ha una existència viscuda i una altra apresada per intuïció. Sense que ningú t'ho ensenyi. Simó Granollers uneix les dues naturaleses. Ha fet dels homes i de la vida els seus dos millors mestres. Aquest antic cenetista que volia conquerir Mallorca per la revolució el 1936, estava en el lloc adequat. Si l'estació era el centre d'aquest petit món encloïtat i gris, Granollers era al bell mig del centre del món. Li obria un aparador immens de sentiments i fatuïtats humanes. Ha conegut homes importants com el bisbe Jubany, el gimnasta Joaquim Blume, el periodista Josep Pla, artistes com Madeleine Carroll o Josephine Backer o futbolistes com Samitier o Alcántara. Ha vist pròfugs amagats a les bogies —com deien abans— del tren per tal de fugir de l'horror nazi. Personatges importants i persones anònimes. Però molt més transcendental que tot això ha estat assaborir la vida amb totes les seves arestes. Per això no li reca dir un contundent «el van matar. Sempre ho he dit i ho segueixo dient».

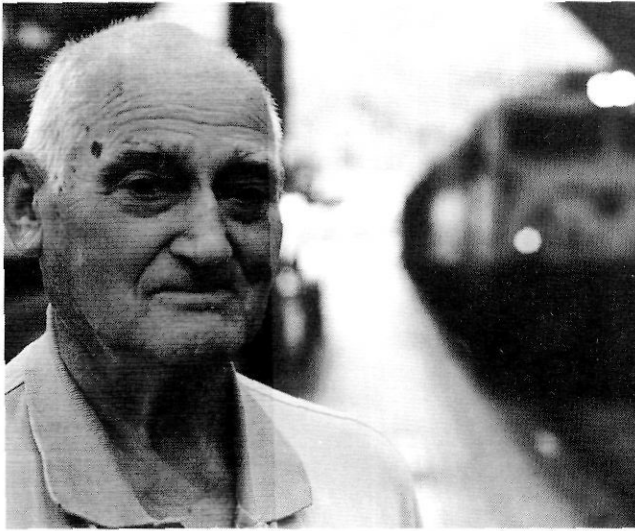
No s'amaga les paraules. Al contrari, no té temps per aturar-se a pensar en d'altres consideracions. «Al restaurant hi anaven tots els importants, el cap de duanes, els inspectors de

la guàrdia civil, els alemanys. Tots feien el comentari i jo, estant per allà, no podia evitar sentir-los. A més, tenia l'antena posada per saber el que deien i vaig escoltar un alemany, el prussià, que deia al cap de la duana: «nos lo hemos quitado de encima». Allò que s'havien tret de sobre era Walter Benjamin i aquest nazi, que coneixien al poble com «el prussià», era un oficial de la Gestapo de més de dos metres que s'havia guanyat a pols la seva fama de bèstia salvatge. Al municipi funcionava, amb tota impunitat, una oficina de la Gestapo amb dos homes de paisà, que, donades les petites dimensions de la vila, tothom sabia que eren espies de Berlín. Precisament durant aquells dies l'oficina va tenir una feina extraordinària. Aquests guerrers que a Portbou fruïen d'una calma indolent mataven el temps emborratxant-se, consumint una barreja aparentment destructiva de cafè, conyac, llimona i cervesa. Naturalment, sempre estaven beguts i amb massa ganes de gresca. Un retrat d'època totalment aclaridor».

Simó defensa la seva teoria de la qual, tot s'ha de dir, ell mateix assegura que no té cap mena de prova, amb una lògica absoluta, aclaparadora: «un home que dasafia un camp d'acolliment i creua una serralada ha de venir aquí a suïcidar-se, no home, no!» I argumenta que, si Benjamin duïa morfina a sobre, era fàcil subministrar-li'n una sobredosi perquè morís. Aquesta solució tan dràstica explicaria la rècula de despropòsits dels documents oficials franquistes. I no cal dir que arguments com aquests són els que esgrimeixen els partidaris de l'assassinat. Amb d'altres com el d'evitar un màrtir innecessari que la Gestapo no volia de cap manera.

El cineasta no creu en contes de fades

Manuel Cussó-Ferrer, cineasta i filòsof barceloní, no creu en aquestes teories. Ell va fer indagacions exhaustives per tal de realitzar un llargmetratge sobre Benjamin. *La darrera frontera* (1991) és el seu particular tribut al geni jueu incomprès i oblidat, un film sui generis en què es recrea la

Simó Granollers: «Sempre he dit que el van matar».

fugida de Benjamin i els seus acompanyants, serra de Carroig amunt, i on es mostra la seva filosofia, el seu pensament mitjançant sobtats *flash-backs*, a la manera de ràpids i hàbils moviments de bisturí, d'el·lipsis argumentals que configuren els perfils d'un home i d'una obra tan immensa com inclassificable. «Que si algú podia suposar la importància d'aquell desconegut?» —emfatitza— «era un fugitiu més, una persona anònima com tants d'altres. A les fronteres n'hi ha moltes. Hi ha molts accidents i molts incidents. En el cas de Benjamin el desconeixement arriba fins als nostres dies. Quan la televisió alemanya va fer un reportatge de set hores sobre l'escola filosòfica de Frankfurt, només va dedicar cinc o sis minuts a aquesta figura. És un personatge fronterer». En aquest punt, aquest creador tan heterodox i sorprenent que s'ha passejat des de la pantalla gran per l'obra de Brossa, Benjamin i Dalí, formula una teoria més que interessant: «els media només es detenen en l'anècdota, no en els fets. La pròpia història deixa de tenir importància». En canvi, però, no creu que l'interès dels benjaminians radiqui en el *morbo*. «Hi ha un procés de mistificació donada per les circumstàncies de la mort, potser algú troba en aquest succés *morbo*, la naturalesa humana té, afortunadament i malauradament, un punt de pervers. Però no ho crec. Més aviat és aquest interès pel fet, per aquesta mort; això també succeeix amb Machado, l'home que fugí amb part de les seves obres a Cotlliure o amb Rilke, el gran poeta de tots els temps quan es clava la punxa d'una rosa».

El destí del pròfug jueu és, pel director, profetitzable i, al mateix temps, imprevist. Sorgeix d'un cúmul de circumstàncies. I així ho explica: «un personatge consta de moltes anècdotes. Sempre hi ha un fet o un conjunt de fets que haguessin suposat un canvi determinant. Si no hi hagués hagut l'acord de Ribbentrop i Serrano Suñer, Benjamin no hagués tingut cap problema a creuar la frontera. De la mateixa manera, si hagués arribat a Portbou dos dies abans, tampoc hauria passat res. I si no hagués dut morfina a sobre, no s'hagués pogut suï-

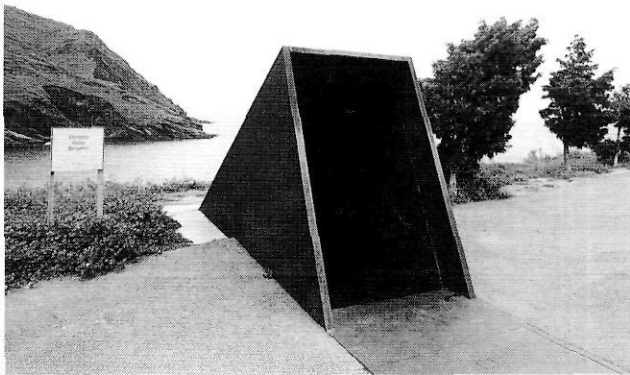

La tomba de Benjamin al cementiri de Portbou.

cidar. Els fets van succeir d'aquesta manera. I a més, ell sempre tenia present el suïcidi.» Qui potser ho explica millor és el jardiner enterrador del seu film, la veu del poble, quan diu —d'una manera que el mateix autor qualifica de frívola— respecte a aquella mort «entre tots el mataren i ell sol va morir». Aquesta fi, doncs, deixa les portes obertes a les elucubracions i les teories. Tal vegada perquè Cussó sap perfectament que hi ha massa matisos entre el blanc i el negre com per a defensar una posició categòrica, visceral i monocroma.

Poesia contra bombes

Cussó, que quan parla sempre et regala alguna idea o un pensament que per si sol ja val tota una conversa, també és prou explícit en les seves afirmacions. Sense concessions. Reivindica el valor de la poesia, una poesia tan estimada i practicada per Benjamin, per afrontar la realitat actual. «L'única cosa que ens pot salvar és la poesia. Ell és un poeta de veritat en una societat que li manca poesia». Una realitat on preval la violència i la irracionalitat, com a la barbàrie de Kosovo, on un genocidi es combat amb un pim-pam-pum salvatge i mediàtic. «A dues hores de vol, en el centre d'Europa i ara mateix, el continent està en guerra, Espanya està en guerra i crea víctimes innocents», afirma, i entronca directament amb la importància actual del pròfug jueu a qui li van robar la pàtria i els records: «el seu missatge és superactual. És allò que els grecs van significar per la filosofia clàssica. Això és Benjamin per la filosofia moderna, per l'escola de Frankfurt. Perquè no parlem d'un escriptor, Benjamin és tot un col·lectiu que va parlar de l'art fals que ens venen, enganyant-nos, a través de l'emboïllat, fins al simulacre de la política actual. Un fet que ell ja va detectar a *Diari de Moscou*, on deia que allò no anava bé. Ara no hi ha crítica ni poesia i resulta que Benjamin és el darrer exponent del pensament crític. Per això és important». Les opinions de Cussó són tan lúcides que a voltes semblen fins i tot lapidàries, pot-

El memorial Walter Benjamin, de Dani Karavan.

ser perquè fa seu l'engrescador lema benjaminianà *Immer Radikal, niemals Konsequent* (Sempre radical, mai conseqüent!), com quan afirma «avui en dia preval la frivolitat. Hi ha una crisi del pensament. És millor parlar de l'últim xitxarel·lo o posar una poca-soltada que divulgar el pensament. Ningú es preocupa de cultivar la intel·ligència.»

La memòria de l'oblidat és de pedra i paper

Però més enllà d'un panorama cultural decebedor. Massa minso i despullat, ens queden grans coses d'aquest home. El fugitiu. El desconegut. L'oblidat. El poeta. A Portbou es pot visitar el seu monument, *Passagen*, ideat per l'israelita Dani Karavan. Meravellós per la seva simplicitat. Una escala de metall coberta, a manera de túnel, que descendeix per la muntanya i arran de cementiri. Que s'obre a través d'una paret de vidre damunt les onades de la costa i on es pot llegir la màxima, tan vàlida per aquesta fi de segle, «*tot document de la cultura ho és també de la barbàrie*». Ni més ni menys. També hi ha la seva aportació a l'estètica. El seu estudi sobre les noves tecnologies i la desacralització de l'obra d'art (*L'obra d'art a l'època de la seva reproductibilitat tècnica*, Edicions 62-Diputació de Barcelona, Barcelona, 1993), on defineix la pèrdua del seu vestit de divinitat, l'*aura*; del *valor cultural* manipulat pel poder i la religió per deixar pas al *valor expositiu*. Els seus missatges que confien en la tècnica però que es malfien dels homes que la dominen. Un assaig cabdal per a la democratització posterior de les arts. Ens resta el seu llenguatge depurat. Poètic. Tot un cirurgià estilístic. Precís i tan elaborat que és d'una aclaparadora simplicitat. La seva visió de la vida urbana des del nou medi radiofònic (els *Passagen*), la seva teoria del *flâneur*, dels ulls que doten el paisatge d'un sentit i una coherència, els seus aforismes rodons i mil·limètrics (*Einbahnstraße*). La seva obra polièdrica, ultramoderna, radical. També ens queda tot allò que va venir després de la seva mort i que ell hagués acceptat i que,

El mar i l'horitzó des del cementiri.

en part, també és obra seva: les revolucions estètiques i sexuals, el vídeo art, la cultura informàtica. I, per si això no fos prou, resta el seu missatge moral i físic.

Si la paraula i la idea són els sostres espirituals de l'home, Benjamin és una de les bastides fonamentals. El pròfug oblidat ens és tan proper perquè no és només un home. És una denominació d'origen, té com a símbols màxims el desarrelament, la nostàlgia, la mala sort, la modernitat i el compromís ideològic. És una actitud, una fatalitat. La llegenda del derrotat. De l'infeliç. No podia acabar de cap altra manera qui va predir que la tècnica ens podia dominar, dirigint-nos vers la dictadura de la força bruta de la màquina, fins a la violència propagandística dels totalitarismes i la bel·licositat del metall. Algú que va acusar obertament els il·luminats, els idòlatres de la sang i les paraules grandiloqüents, no podia resignar-se al paper de l'escàpol etern, del fugitiu perpetu. La seva no era una por envers l'home, estrictament parlant, sinó de la idea que l'emmordassava, que contaminava i fagocitava la seva intel·ligència, que enfonsava i anorreava l'exercici intel·lectual de fer de tots nosaltres uns éssers oberts, desitjosos d'aprendre. En una paraula, de ser més tolerants i intel·ligents. El seu mèrit va ser alçar el cap contra el poder que ens anul·la, que ens fa ser una no-persona (com ho va ser ell des del moment en què arbitràriament se li va negar l'arrel, la tradició, el record, el lligam emotiu d'un passat, com ho seran tants d'altres en el nostre planeta, en un joc inacabable de botxins i víctimes, de víctimes i botxins). El nostre filòsof malmenat va cridar, sí, però ho va fer d'una manera tranquil·la, pausada, racional. No es va alinear decididament amb cap col·lectiu. El seu compromís era amb ell mateix. A Portbou, de qualsevol manera versemblant o fantàstica que es pugui imaginar, va finir la seva croada particular contra la barbàrie.

Moisès de Pablo